

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ

ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΚΑΙ ΗΛΙΔΟΣ

ΜΕΣΣΗΝΙΑ

1. Μουσείον Καλαμάτας

Ἐν ὄνῃ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐπανεκθέσεως, ἀλλὰ κυρίως χάριν ἀσφαλείας τῶν ἀρχαίων, ἔλαβε χώραν κατὰ μῆνα Νοέμβριον ἢ μεταφορὰ εἰς τὸ Μπενάκειον Μουσεῖον Καλαμάτας τῆς μέχρι τοῦδε ἐν τῇ οἰκίᾳ Κυριακοῦ φυλασσομένης καὶ ἐν μέρει μόνον, προχείρως ἐκτεθειμένης, τοπικῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς. Τὰς ἐργασίας μεταφορᾶς, αἰτίνες ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐποπτείαν τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ὀλυμπίας κ. Ν. Γιαλούρη, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ γράφοντος ὡς καὶ τοῦ Ἐκτάκτου Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Καλαμάτας κ. Π. Κριμπᾶ, καὶ τῆς δ. Ε. Μπόμπου ἀποφοίτου τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, ἐξετέλεσε συνεργεῖον ἐκ τῶν κκ. Δ. Ἀνδρουτσάκη, φύλακος ἀρχαιοτήτων, Γ. Ἀλεξάκη, ἐκτάκτου τεχνίτου τοῦ Μουσείου Πύλου καὶ Παναγιώτου Στεφάνου, ἡμερομισθίου φύλακος Μουσείου Καλαμάτας. Τὰ μεταφερθέντα ἀντικείμενα ἐποθετήθησαν προσωρινῶς, λόγῳ τῶν ἐπικειμένων ἐργασιῶν γενικῆς ἐπισκευῆς τοῦ κτηρίου καὶ μετατροπῆς του εἰς Μουσεῖον, εἰς τὸ ἰσόγειον μὲν τὰ μαρμάρινα καὶ λοιπὰ μεγάλου βάρους ἀντικείμενα, εἰς τὸν πρῶτον δὲ ὄροφον τὰ πῆλινα καὶ γενικῶς τὰ παντὸς εἶδους μικροαντικείμενα, τὰ συσκευασμένα κατὰ προέλευσιν ἢ ἄλλην εἰδικωτέραν ἐνότητα, ἐντὸς τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατασκευασθέντων ξυλίνων δίσκων καὶ κιβωτιδίων.

2. Μουσείον Πύλου

Ἐκτὸς τῶν συνήθων ἐργασιῶν καθαρισμοῦ καὶ συγκολλήσεως τῶν πολυαριθμῶν, πηλίνων ἰδίᾳ, ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου Πύλου, τὰ ὅποια εἰς τὸ σύνολόν των σχεδὸν προήλθον ἐκ τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς, δαπάναις καὶ ἐποπτεῖα τόσον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ὅσον καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἐπραγματοποιήθησαν ἐφέτος ἐργασίαι ἐπανεκθέσεως μεγάλου ἀριθμοῦ διαφόρων εὐρημάτων εἰς ἰδιαιτέραν αἰθουσάν τοῦ Μουσείου, χρονολογούμενων ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς μέχρι καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς περιόδου.

Οὕτω, εἰς τὸ πρὸς τὴν εἴσοδον ἡμισυ τῆς αἰθούσης, συνεκεντρώθησαν τὰ πλούσια εὐρήματα τῶν θολωτῶν τάφων τῆς Κουκουνάρας· ἐκ τούτων τὰ μὲν πολύτιμα μικροαντικείμενα καὶ μι-

κροτέρου μεγέθους ἀγγεῖα ἐτοποθετήθησαν ἐντὸς δύο μεγάλων προθηκῶν, οἱ δὲ μεγάλοι τρίωτοι γραπτοὶ ἀμφορεῖς καθὼς καὶ μία πηλίνη ἀσάμινθος ἐτέθησαν ἐπὶ ἰδιαιτέρων ξυλίνων βάθρων. Τὰ εὐρήματα ταῦτα ἐτοποθετήθησαν κατὰ τάφους εἰς τὰς προθήκας.

Εἰς τὸ δευτέρον ἡμισυ τῆς αἰθούσης ἐξετέθησαν τὰ εὐρήματα τῆς μὴ εἰσέτι περατωθείσης ἀνασκαφῆς τοῦ ἐλληνιστικοῦ τύμβου Τσοπάνη Ράχη Τραγάνας, ἥτοι ἐντὸς μὲν μιᾶς προθήκης τὰ κτερίσματα τῶν τεσσάρων μέχρι στιγμῆς ἀποκαλυφθέντων τάφων τοῦ τύμβου, ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἀνατέρων σειρῶν ἑτέρας προθήκης ἐπιλογὴ ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ στρώματος τέφρας τῶν τριῶν πυρῶν τοῦ Τύμβου εὐρεθέντων ἀντικειμένων. Εἰς τὴν κατωτάτην σειρὰν τῆς αὐτῆς προθήκης ἐξετέθη ἐπιλογὴ ἐκ τῆς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν δωρηθείσης εἰς τὸ Μουσεῖον μικρᾶς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς Μιχαὴλ Περγικῆς, ἀποτελουμένη κυρίως ἐξ ἀγγείων Δ' καὶ Γ' αἰ. π.Χ. Εἰς τὸν μεταξὺ τῶν προθηκῶν τούτων χώρον, ἐξετέθησαν ἐπὶ ἰδιαιτέρων ξυλίνων βάθρων μεγάλοι πῆλινοι ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς προερχόμενοι ἐκ τῶν πυρῶν τοῦ τύμβου, προσέτι δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀνασκαφῆς προερχόμενος ὑπερμεγέθης, προφανῶς ἐπιτύμβιος, πῶρινος ἀστράγαλος.

Εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τῆς αἰθούσης, ἐτοποθετήθη, στηριχθεὶς ἐπὶ ταπεινοῦ μεταλλικοῦ τρίποδος, ὁ μέγας καὶ ἀρίστης κατασκευῆς ἀρχαῖκος πίθος ἐκ τοῦ χωρίου Χαντρινοῦ Πυλίας, παρ' αὐτὸν δέ, ἐπὶ ὑψηλῶν ξυλίνων βάθρων, τὸ ζεῦγος τῶν χαλκίνων ρωμαϊκῶν ἀγαλματίων τῆς Κυπαρισσίας.

Εἰς τὸ Μουσεῖον Πύλου ἐγένοντο ἐπίσης ἐργασίαι ἀνατακτοποιήσεως τῶν εἰς ἰδιαιτέραν αἶθουσαν στεγαζομένων ἐκθεμάτων τῆς Συλλογῆς René Puaux, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπισκευῆς τῶν τοίχων καὶ τῆς ἐκ νέου βαφῆς αὐτῶν, λόγῳ τῆς φθορᾶς τῶν ἐπιφανειῶν ὀφειλομένης εἰς τὴν ἰδιαζόντως ὑγρὸν κλίμα τῆς περιοχῆς. Οὕτω καὶ χάριν τῆς ἀποτελεσματικῆς προστασίας τῶν χαλκογραφίων, κατεσκευάσθησαν μεγάλοι ξύλινοι πίνακες διαστάσεων 3.10 X 1 μ., οἱ ὅποιοι ἐν συνεχείᾳ ἐστερεώθησαν κατὰ μήκος τῶν τοίχων, οὕτως ὥστε μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ξυλίνων πινάκων νὰ ὑπάρχῃ τὸ ἀπαιτούμενον κενὸν διὰ τὴν κυκλοφορίαν ἀέρος. Ἐπ' αὐτῶν ἤδη ἀνηρτήθησαν αἱ χαλκογραφίαι, ἀποφευγομένης οὕτω τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς των πρὸς τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης.

Εἰς τὴν τρίτην αἶθουσαν τοῦ Μουσείου, ἡ ὁποία προσωρινῶς λόγῳ τῶν ἀναγκῶν ἔχει μετατραπῇ εἰς ἀποθήκην καὶ ἐργαστήριον, συνεπληρώθη ἡ κατασκευὴ ξυλίνων ραφίων καθ' ὅλον τὸ

μήκος τῶν τοίχων καὶ μέχρις ὕψους 2 μ. Προσέτι τὸ ἐργαστήριον ἐξωπλίσθη μὲ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐργαλείων καὶ ὑλικῶν ἐπανεκθέσεως, καθὼς καὶ μὲ ὑπερδιακοσίους ξυλίνους δίσκους, διαστάσεων 0,30 X 0,60 μ., χρησίμους διὰ τὴν διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῆς διαλογῆς, συγκολλήσεως καὶ ἀποθηκεύσεως τῶν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὑπηρεσίας προερχομένων ἐκάστοτε ὀστράκων.

Εἰς τὰς ἐν γένει ἐπανεκθετικὰς ἐργασίας τοῦ Μουσείου, κατὰ τὸ λήξαν ἔτος, ἔλαβον μέρος, ἐκ μὲν τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ ὡς βοηθοὶ οἱ ἀρχαιολόγοι κ. Ἡλ. Ἀνδρέου καὶ αἱ δδ' Ἀλίκη Δραγῶνα καὶ Φρ. Βουδούρογλου, ἐκ δὲ τοῦ τεχνικοῦ, συνεχῶς μὲν ὁ ἑκτακτος τεχνίτης κ. Γεώργιος Ἀλεξάκης, ἐπανειλημμένως δὲ κατὰ διαστήματα ὁ τεχνίτης τοῦ Μουσείου Πατρῶν κ. Κωνσταντῖνος Παυλάτος καὶ διὰ τέσσαρας ἐβδομάδας ὁ Ἀρχιτεχνίτης τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν κ. Τριαντάφυλλος Κοντογιώργης.

Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι ὑπὸ τῶν φωτογράφων δδ. Ι. Ἰωαννίδου καὶ Ἐ. Μπαρτζιώτου ἐλήφθησαν ὑπερδιακόσαι φωτογραφίαι ἐκ τῶν ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου, ἐκτὸς ἄλλων καὶ χάριν τῆς συμπληρώσεως τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου τοῦ Μουσείου Πύλου, εἰς τὰ πλαίσια τοῦ γενικοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου τοῦ Νομοῦ Μεσσηνίας, τὸ ὅποιον, ὀργανωθὲν ἀπὸ τριετίας ὑπὸ τοῦ γράφοντος καὶ περιλαμβάνον μέχρι στιγμῆς ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας φωτογραφίας, ἐπικεκολλημένας εἰς εἰδικὰ δελτία, εὐρίσκεται ἐν Ἀρχαίᾳ Ὀλυμπίᾳ.

3. Μουσεῖον Χώρας

Ἐπραγματοποιήθησαν ἐργασίαι ἐπισκευῆς καὶ πλήρους ἀποπερατώσεως τοῦ κτηρίου, συνιστάμεναι κυρίως εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς μεγάλης ἐξωτερικῆς κλίμακος αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ συστήματος ὑδρορροῶν καὶ τὴν στεγανοποίησιν τῆς ὀροφῆς, εἰς τὴν ριζικὴν, λόγῳ ἀκαταλληλότητος, ἀντικατάστασιν τοῦ δικτύου ἡλεκτρικῆς ἐγκαταστάσεως καθὼς καὶ τὴν ἐπέκτασιν αὐτοῦ. Προσέτι ἐβάφησαν οἱ τοῖχοι τοῦ ὅλου κτηρίου ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, καθὼς καὶ τὰ κυκλιδῶματα τῶν ταρατσῶν. Ἰσοπεδώθη ἐπίσης τὸ περίεξ τοῦ Μουσείου ἀνώμαλον ἔδαφος καὶ ἐπεξετάθη ἡ κατασκευὴ πεζοδρομίων καὶ ρείθρων διὰ τὴν ὅσον τὸ δυνατόν ἀποτελεσματικώτεραν προστασίαν τοῦ κτηρίου, ἰδίᾳ δὲ τῶν ὑπογείων ἀποθηκῶν καὶ τοῦ ἐργαστηρίου, ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ὕγρας, ὀφειλομένης εἰς τὴν εἰσροὴν ὀμβρίων ὑδάτων λόγῳ τοῦ κατωφεροῦς τοῦ ἐδάφους.

Ἐγένετο ἡ πλήρης ἐπισκευὴ τοῦ παρὰ τῷ Μου-

σεῖφ Ἐφορείου ὡς καὶ συμπλήρωσις τῶν ἐγκαταστάσεων αὐτοῦ, ὥστε τοῦτο νὰ δύναται πλέον νὰ ἐξυπηρετῇ τὰς ἀνάγκας διὰ τὰς ὁποίας κατεσκευάσθη.

Ἐκ παραλλήλου καὶ ἐν ὧν τῶν ἐργασιῶν ἐπανεκθέσεως, συνεχίσθη ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ ταξινόμησις τῶν εὐρημάτων τοῦ Μουσείου βάσει τοῦ εὐγενῶς ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Νέστορος Καθηγητοῦ κ. C. W. Blegen προσωρινῶς παραχωρηθέντος, πρὸς τοῦτο, χειρογράφου καταλόγου αὐτῶν. Ἐξ ἄλλου ἐγένετο μετάφρασις ἐκ τῆς ἀγγλικῆς τοῦ καταλόγου τούτου καὶ ἀπόδοσις εἰς τὴν ἐλληνικὴν τῶν ὄρων διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς καταρτίσεως ἐλληνικοῦ εὐρετηρίου τῶν εὐρημάτων, ἐργασία ἣτις ἱκανῶς ἐπροχώρησε, σημαντικὴ δὲ ἦτο εἰς ταύτην ἡ συμβολὴ τῶν τελειοφοίτων τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ἐπιστημονικῶν βοηθῶν δδ. Φρ. Βουδούρογλου καὶ Ἀλ. Δραγῶνα.

4. Ἀνάκτορον Νέστορος

Εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Νέστορος, ἐκτὸς τῶν συνήθων ἐτησίαν ἐργασιῶν καθαρισμοῦ καὶ συντηρήσεως, ἐγένοντο ἐφέτος πρόσθετοι ἐργασίαι εὐτρεπισμοῦ τοῦ ὅλου χώρου. Κατηδαφίσθη οὕτω ὁ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου ἀκαλαίσθητος παλαιὸς ξύλινος οἰκίσκος, ὁ ὅποιος εἶχεν ἐκεῖ πρὸ ἐτῶν ἀνεγερθῇ χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀνασκαφῆς. Συγχρόνως ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰ σημαντικώτερα διαμερίσματα τοῦ ἀνακτόρου διγλωσσοὶ ἐπεξηγηματικαὶ ἐπιγραφαί, ἐκ ξύλου ἐλαίας.

Αἱ ἐπενεχθεῖσαι ζῆμιαί εἰς μικρὸν τμήμα τῆς στέγης τοῦ μεταλλικοῦ στεγάστρου τοῦ ἀνακτόρου, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπισυμβάσεως εἰς τὴν περιοχὴν θεομηνίας, ἐπεσκευάσθησαν δαπάναις τῆς κατασκευαστικῆς τοῦτο Ἐταιρείας Ντέξιον. Προσέτι ἐστερεώθησαν καὶ ἐπεσκευάσθησαν τμήματά τινα τῆς περιφράξεως, τὰ ὅποια ὑπέστησαν βλάβας λόγῳ κατολισθήσεως τοῦ ἐδάφους κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προμνησθείσης θεομηνίας.

5. Βαγιές

Διεξήχθη κατὰ τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ Ὀκτωβρίου μικρὰ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφικὴ ἐρευνᾶ εἰς θέσιν «Βαγιές», ἡ ὁποία κεῖται ἐπὶ δεσπόζοντος λόφου εὐρισκομένου ἀνατολικῶς καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ λόφου «Ἀνω Ἐγκλιανός», ἔνθα τὸ Ἀνάκτορον τοῦ Νέστορος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου χωρίζεται διὰ βαθείας χαράδρας, ἀπέχει δὲ κατ' εὐθείαν γραμμὴν περὶ τὸ χιλιόμετρον.

Εἰς τὴν ἐρευναν, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἀρνητικὰ ὡς πρὸς τὴν εὕρεσιν μυκηναϊ-

κῶν τάφων, ὠδήγησεν ἀφ' ἐνὸς ἡ ἐπιμονὴ τοῦ ἰδιοκτητοῦ τοῦ χώρου περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀρχαιοτήτων ἀλλὰ καὶ τῶν περιοίκων αἱ πληροφορίες περὶ τοῦ ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἀνευρίσκονται κατὰ τὴν καλλιέργειαν ἀνεξήγητοι βαθεῖαι ὀπαί, ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ ἡ ὑπαρξίς ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου σχεδὸν ράχεως τοῦ λόφου, περιέργων πράγματι, ἐν σειρᾷ καὶ κατ' ἀποστάσεις, τεχνιτῶν στρογγύλων ἐξάρσεων τοῦ ἐδάφους.

Τὸ μόνον ἐν τούτοις θετικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ λόφου εὗρεσις ἀραιῶν μυκηναϊκῶν ὀστράκων, κατάλοιπον ἀναμφισβήτητον μυκηναϊκῆς ἐγκαταστάσεως, ὅπερ ἅπαξ ἐτι ἐπιβεβαιῶι τὴν περὶ τὴν μεγάλην κεντρικὴν μυκηναϊκὴν ἑδραν τοῦ Ἄνω Ἑγκλιανοῦ ὑπαρξίν μικροτέρων συνοικισμῶν, στρατιωτικῶν φυλακείων ἢ καὶ ἐδρῶν τιτλούχων, συγγενῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Νηλείδων, ἀποκλειομένης βεβαίως τῆς εἰς τὴν ἀνωτέρω θέσιν ἐγκαταστάσεως, λόγῳ τῆς μικρᾶς ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου ἀποστάσεως, ἰσχυροῦ ἄρχοντος ὑποτελοῦς εἰς τὸν βασιλέα.

6. Σφακτηρία

Ἡρευνήθη ἐπιφανειακῶς κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον ἡ μικρὰ κοιλὰς τῆς Νήσου Σφακτηρίας, ἡ κειμένη ὀπισθεν ἀκριβῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς, πρὸς τὸν κόλπον τοῦ Ναυαρίνου, εὐρισκομένου κολπίσκου τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα «Μαράνου». Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔρευναν ἔδωσεν ἡ παρακολούθησις τῶν ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ κοιλᾷ ἐκτελουμένων ὑπὸ τῆς ἐταιρείας ΠΕΤΡΟΛΕΣ ἐργασιῶν ἀποψιλώσεως τοῦ ἐδάφους, ἐν ᾗ τῆς θεμελιώσεως καὶ κατασκευῆς ὑπ' αὐτῆς μονίμων δεξαμενῶν ὕδρων καυσίμων.

Κατὰ τὴν πρόχειρον ταύτην ἔρευναν τοῦ ἐδάφους ἀνευρέθησαν ὀστρακα ἑλληνιστικῶν καὶ κυρίως ρωμαϊκῶν χρόνων, ὁμοῦ μετὰ βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων, ἐγκατεσπαρμένα καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἑκτασιν τοῦ χώρου τὸν ὅποιον καταλαμβάνει ἡ ἀνωτέρω κοιλὰς. Προσέτι ἐπεσημάνθη εὐτελής, δυσκόλως χρονολογούμενον, παλαιὸν φρέαρ, ἱκανῶς βαθύ καὶ ἔχον τὰ τοιχώματα ἐπενδεδυμένα διὰ κοινῶν ἀκατεργάστων πλακοειδῶν λίθων. Τοῦτο εὐρίσκεται περὶ τὸ κέντρον τῆς στρογγύλης μᾶλλον καὶ ἱκανῶς κοίλης μικρᾶς ταύτης κοιλᾶδος.

Ἡ ὑπαρξίς εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὀστράκων χρονολογουμένων ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς τοῦλάχιστον ἐποχῆς, συνεχῶς δὲ μέχρι καὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀποδεικνύει ὅτι αὕτη ἐχρησιμοποιήθη ἐκάστοτε ἢ καὶ ἀνέκαθεν ὑπὸ ἀλιέων, βο-

σκῶν ἢ ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς. Δὲν δυνάμεθα πάντως νὰ βεβαιώσωμεν τι περὶ μονίμου κατοικήσεως, ἢ περὶ ὑπάρξεως μικροῦ ἐστῶ συνοικισμοῦ, διότι ἡ ἔρευνα, ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν, ἐπιφανειακῶς μόνον διενεργήθη. Ἡ ἀποκάλυψις ἐν τούτοις τοῦ φρέατος, πλὴν τοῦ ὅτι ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Σφακτηρία δὲν ἦτο, ὡς μέχρι σήμερον ἐνομίζετο, τοσοῦτον ἀνυδρος, ἐνισχύει προσέτι τὴν γνώμην περὶ μονίμου ἐν αὐτῇ ἐγκαταστάσεως, ἐκτὸς τῆς προσκαίρου καὶ γνωστῆς ἐκείνης τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου. Ἐξ ἄλλου ὁ κολπίσκος «Μαράνου», ὁ ὁδηγὼν ὁμαλῶς εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ὁμώνυμον κοιλᾶδα καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, οὐσης ἀπροσπελάστου λόγῳ τῶν γύρωθεν πολυσχίστων, ἀποτόμων ἢ πανυψηλῶν βραχυστῶν ἀκτῶν τῆς, εἶναι ὀχι μόνον ἡ μοναδικὴ φυσικὴ εἰσόδος πρὸς ταύτην, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ μόνη, καὶ δὴ πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ὑψηλοῦ κόλπου τῆς Πύλου, θέσις, πρὸς τὴν ὁποίαν δύνανται ἀκινδύνως νὰ προσορμισθῶσι πλοῖα. Διὰ ταῦτα, ἡ τυχαία εὗρεσις τοῦ εὐτελοῦς φρέατος καὶ τῶν ἐτι εὐτελεστέρων ὀστράκων, εἰς τὴν ἄσημον καὶ ἔρημον ταύτην θέσιν τῆς νήσου, ἐνέχουν σπουδαιότητην σημασίαν ἀπὸ ἱστοριογεωγραφικῆς ἀπόψεως διὰ τὰς περαιτέρω γνώσεις μας σχετικῶς μετὰ τὴν ἄγνωστον ἱστορίαν τῆς ἀρχαιολογικῶς ἀνερευνητοῦ μέχρι τοῦδε Σφακτηρίας.

7. Μεθώνη (Μεσαιωνικὸν Φρούριον)

Ἐπανελήφθησαν καὶ ἐφέτος, ἐπὶ τρίμηνον σχεδόν, αἱ ἀπὸ τοῦ 1961 ἀρξάμεναι καὶ ἔκτοτε κατ' ἔτος συνεχιζόμεναι στερεωτικαὶ καὶ ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸ Φρούριον τῆς Μεθώνης, ἐκταθεῖσαι εἰς τμήματα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Νοτίας Πύλης μέχρι καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς νησίδος Μπούρτζι Πύργου, ἔχουσαι ὅμως ὡς κύριον ἔργον τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν τῆς ἀπὸ πολλοῦ καὶ κατὰ μέγα μέρος καταπεσούσης γεφύρας. Αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ 15.9.61 ἐκθεσιν τοῦ Ἀρχιτέκτονος τῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως κ. Χαρ. Μπούρα, μελετήσαντος ἐπὶ τόπου, ὁμοῦ μετὰ τοῦ γράφοντος, τὸ ὅλον θέμα, ἐξετελέσθησαν δὲ εἰς τὸ σύνολόν των ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν ἐπίσης τοῦ γράφοντος, σὺν τῇ βοηθείᾳ τῶν ὡς ἐργοδηγῶν προσληφθέντων κατὰ διαστήματα κκ. Ν. Κορωνιοῦ, Γ. Ἀλεξάκη καὶ Χαρ. Γιαλοῦρη.

Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι δέκα μόλις ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν, ἤδη τὸ ἔτος 1961, κατόπιν σφοδροτάτης θαλασσοταραχῆς, κατεκρημνίσθη μέχρι σχεδὸν τοῦ ὕψους τῆς ἐπιφα-

νείας του ύδατος ολόκληρον τὸ μεσαῖον βάθρον τῆς γεφύρας ὁμοῦ μετὰ τοῦ κυματοθραύστου, συμπαρασῶραν ἅμα καὶ τὰ ὑπεράνω αὐτοῦ ἔτι σφῶδμενα ἐκατέρωθεν τόξα· οὕτω ἐκ τῆς φερούσης κατασκευῆς τῆς γεφύρας δὲν ἀπέμενε πλέον εἰμὴ μόνον ἡ ἀρχὴ τῆς, καὶ αὕτη μετὰ ρηγμάτων καὶ χασμάτων, ἀποτελουμένη ἐξ ἐνὸς βάθρου (ποδαρικοῦ) μετὰ τμήματος τοῦ κυματοθραύστου, ἐνὸς πλήρους τόξου καὶ ἐλαχίστου μέρους ἐτέρου, ὑπολοίπου τοῦ ἄρτι κρημνισθέντος.

Σημειοῦμεν ἐπίσης ὅτι τὸ ὅλον ἔργον, περαιωθὲν ἤδη ἐφέτος, ὑπῆρξε δυσχερὲς καὶ ἄκρως ἐπιπονον, ἀφ' ἐνὸς διότι ἐπραγματοποιήθη κυρίως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος ἐν μέσῳ συνεχοῦς θαλασσοταραχῆς, ἀφ' ἐτέρου δὲ διότι μέγα καὶ σοβαρὸν αὐτοῦ μέρος, ὡς ἡ θεμελίωσις καὶ στερέωσις τῶν βάθρων (ποδαρικῶν) τῆς γεφύρας, ἡ συμπλήρωσις καὶ στερέωσις τοῦ ἔναντι τῆς Νοτίας Πύλης προμαχῶνος κ.λ.π., ἐγένοντο ἐντὸς τῆς θαλάσσης. Οὕτω αἱ πραγματοποιηθεῖσαι συνολικῶς ἐργασίαι ἔχουν ἐν συνόψει ὡς ἀκολούθως:

Συνεπληρώθη ἐφέτος ἡ μερικὴ μὲν ἀναστήλωσις κατὰ μέγα δὲ μέρος ἀνακατασκευῆς τῆς κυρίως γεφύρας, ἐπὶ τῆς ὁποίας τελικῶς ἐτέθη λιθόστρωτον ὁμοίως κατασκευῆς πρὸς τὸ εἰς ὀλίγα μόνον σημεῖα ἐπὶ τοῦ συνεχομένου πρὸς τὴν γέφυραν δρόμου σφῶδμενον (Πί ν. 152α). Ἐπίσης καθ' ὅλον τὸ μήκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς γεφύρας ἐκτίσθη στηθαῖον ὕψους 0,70 μ. καὶ πλάτους 0,50 μ., εἰς τὴν θέσιν τοῦ πάλαι ποτὲ ὑπάρχοντος, ὁμοίως δὲ λιθοδομῆς πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ προμνησθέντος δρόμου, ἔτι δὲ εἰς τὸ ἀρχικὸν ὕψος σφῶδμένου τμήματος αὐτοῦ, καὶ τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς ἀπετέλει συνέχειαν. Τοῦ κατασκευασθέντος στηθαίου μόνον τὸ πλάτος κατέστη δυνατόν μετ' ἀκριβείας νὰ ὑπολογισθῇ ἐκ τῶν διασωθέντων λειψάνων εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γεφύρας· τὸ ὕψος καὶ ἡ ἀρχικὴ μορφή αὐτοῦ παραμένουν ἄγνωστα. Ἐν τούτοις ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ περαιτέρω διὰ τὴν συμπληρωματικὴν προστασίαν τῆς γεφύρας κατὰ τῆς σφοδρότητος τῶν κυμάτων, περιορισθέντος παρὰ ταῦτα εἰς τὸ ἐλάχιστον δυνατόν ὕψος διὰ λόγους αἰσθητικούς.

Ἐπίσης ἄγνωστον παραμένει τὸ ἄνωθεν τῆς φερούσης κατασκευῆς ἀρχικὸν ὕψος τῆς γεφύρας, ἡ κλίσις καθὼς καὶ τὸ πρὸς τὸ φρούριον πέρας αὐτῆς. Κατεβλήθη ἐν τούτοις προσοχὴ καὶ ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ δι' ἐπανειλημμένων μετρήσεων καὶ ὑπολογισμῶν ἐπὶ ὑπαρχουσῶν ἐνδείξεων, διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πιστὴν ἀνακατασκευὴν αὐτῆς συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχικὴν τῆς μορφήν.

Προσέτι ἐπερατώθη ἡ στερέωσις καὶ λιθόστρω-

σις (καλντερίμι) τοῦ δρόμου πρὸς τὸ Μπούρτζι μέχρι καὶ πέραν ἔτι τῆς εἰσόδου εἰς αὐτὸ καὶ συνεπληρώθη, ἐπίσης διὰ λόγους προστασίας, τὸ ἐλλείπον τμήμα τοῦ στηθαίου τοῦ μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς γεφύρας. Ταῦτοχρόνως ἀποκατεστάθη, στερεωθείσα καὶ συμπληρωθείσα, ἡ μικρά, κάθετος δὲ πρὸς τὸν δρόμον, πρόσβασις πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πύλην τοῦ Μπουρτζίου, στερεωθέντων ἐπίσης καὶ συμπληρωθέντων διὰ λιθοδομῆς τῶν ὑπ' αὐτὴν δύο μικρῶν γεφυρωτῶν ἀνοιγμάτων, λειτουργούντων ἤδη διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον εἰσόδον καὶ ἐξόδον τοῦ θαλασσίου ὕδατος κατὰ τὴν διάρκειαν θαλασσοταραχῆς.

Εἰς τὸν Πύργον τοῦ Μπουρτζίου ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι, αἵτινες μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐπικοινωνίας πρὸς τὸ Φρούριον κατέστησαν πλέον ἀπαραίτητοι.

Συνεπληρώθησαν διὰ λιθοστρώσεως (καλντερίμι) τὰ ἐλλείποντα τμήματα τῆς δεξιᾶ τῇ εἰσερχομένῳ ἀνωφερικῇ πλατείᾳ κλιμακωτῆς προσβάσεως, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὸν πρῶτον ὀκταγωνικὸν προμαχῶνα τοῦ Μπουρτζίου.

Συνεπληρώθησαν ἐπίσης ἐλλείποντά τινα τμήματα τῶν βαθμίδων τῆς ἐλικοειδοῦς ἐσωτερικῆς κλίμακος τοῦ Πύργου δι' ὁμοίου πρὸς τὸν ὑπάρχοντα πωρολίθου.

Ἠντλήθη ὁ ἐντὸς τῆς μεγάλης δεξαμενῆς, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Πύργου, ὑπάρχων βοῦρκος, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον ἐξέπεμπε δυσοσμίαν καὶ ἦτο ἐστία μολύνσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπετέλει κίνδυνον διὰ τὸ μνημεῖον ἐξ αἰτίας τῆς συντηρουμένης ἐν αὐτῷ συνεχοῦς πηγῆς ὑγρασίας. Συγχρόνως ἐγένετο καὶ ὁ πλήρης καθαρισμὸς τῆς δεξαμενῆς, ἡ ὁποία περιεῖχε μεγάλας ποσότητας παντοειδῶν γεμισμάτων (μιάζων) ἐκ τῶν καταπεσόντων κατὰ διαστήματα τμημάτων τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τοῦ Πύργου. Ἐκ παραλλήλου καὶ διὰ τὴν ἀποφυγὴν εἰς τὸ μέλλον τῆς ἐκ νέου εἰσροῆς ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς ὀμβρίων ὑδάτων, ἐκαθαρίσθη, διὰ τῆς κατασκευῆς εἰδικοῦ ἱκριώματος, ὁ εἰς μέγα ὕψος εὐρισκόμενος δεῦτερος ὀκταγωνικὸς προμαχὼν τοῦ Πύργου ἐκ τῆς ἀπὸ αἰῶνος καὶ πλέον συσσωρευθείσης ἐπ' αὐτοῦ παχείας ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία πλὴν ἄλλων εἶχε φράξει καὶ τὰ στόμια τῶν ὑδρορροῶν. Πρὸς τούτοις, διὰ τὴν ὀριστικὴν κατὰ τὸ δυνατόν στεγάνωσιν τῆς δεξαμενῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου κτηρίου, ἐφράχθησαν τὰ στόμια τῶν ἀνευρεθέντων, ἐπὶ τοῦ δευτέρου τούτου προμαχῶνος, σωληνώσεων τὰ ὁποῖα, δεχόμενα μέχρι τοῦδε τὰ ὀμβρία ὕδατα, διωχέτευον ταῦτα ἀφανῶς, διὰ μέσου τῶν τοίχων, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς δεξαμενῆς.

Διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τὸ

Μπούρτζι ἐγένοντο εἰς τὴν πρὸς τὸ Φρουρίον ἀπέναντι πλευρὰν αἱ ἐξῆς ἐργασίαι:

Ἀνακατεσκευάσθη ἡ ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ πέρατος τῆς γεφύρας μέχρι τῆς πρὸ τῆς Νοτίας Πύλης τοῦ Φρουρίου ἀποβάθρας, πρόσβασις, συμφώνως πρὸς τὰς ἐνδείξεις τῶν ὑπολειμμάτων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ τοίχου τοῦ πυλῶνος διασωθέντων ἰχνῶν τῆς. Αὕτη τελικῶς ἐστρώθη διὰ λιθοστρώσεως ὁμοίας πρὸς τὸ καλντερίμι τοῦ πρώτου ὁκταγωνικοῦ προμαχῶνος τοῦ Μπουρτζίου. Ἡ ἀνακατασκευὴ αὕτη τῆς προσβάσεως πλὴν ἄλλων προστατεύει καὶ τὰ θεμέλια τῆς πρὸς αὐτὴν πλευρᾶς τῆς Νοτίας Πύλης. Προσέτι, διὰ προσωρινῆς ἀπλῆς ξυλίνης ὀριζοντίου γεφυρωτῆς κατασκευῆς, συνεδέθη ἡ Νοτία Πύλη μετὰ τῆς προμνησθείσης προσβάσεως, ὑπεράνω δηλαδὴ τοῦ κενοῦ τῆς πάλαι ποτὲ ἀποβάθρας. Ἐκ παραλλήλου ἀνεστηλῶθη ὁ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, ἔναντι τῆς Νοτίας Πύλης, εὐρισκόμενος ἐτοιμόρροπος μεμονωμένος προμαχῶν, στερεωθέντων καὶ συμπληρωθέντων ἐκτὸς ἄλλων καὶ τῶν ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐπικινδύνων χασμάτων τοῦ κατωτέρου μέρους αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπίσης τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν ἐγένοντο καὶ ἄλλης φύσεως, ἐν πολλοῖς δὲ ἀπαραίτητοι ἢ ἀπλῶς βοηθητικαὶ ἐργασίαι. Οὕτω ἐπεσκευάσθη καὶ ἀποκατεστάθη εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς πλάτος ἡ ἐσωτερικὴ μεσαιωνικὴ ὁδὸς τοῦ Φρουρίου, ἡ ὁποία διασχίζει κατὰ μῆκος τὸ Φρουρίον ἀπὸ τῆς βορείας αὐτοῦ Πύλης μέχρι τῆς νοτίας, τοῦτο δὲ χάριν τῆς μεταφορᾶς τῶν ὑλικῶν τῆς ἀναστηλώσεως διὰ τροχοφόρων εἰς τὸν ἀκριβὸς πρὸ τῆς τελευταίας χώρον.

Ἐπίσης ἐκαθαρίσθησαν μεγάλα τμήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου τοῦ Φρουρίου ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διασπάρτων λίθων, οἱ ὅποιοι συγχρόνως ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ὑλικὸν γεμίματος τῶν συμπληρωθέντων κενῶν τῆς γεφύρας.

Ἐγένετο καθαρισμὸς ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀναφυνέντων παντοειδῶν θάμνοειδῶν καὶ χόρτων περιορισθεὶς εἰς μεγάλα τμήματα τῶν ἐκατέρωθεν τῆς Νοτίας Πύλης τειχῶν τοῦ Φρουρίου.

Ἐβάφησαν ἐκ νέου, διὰ λόγους συντηρήσεως, αἱ δύο μεγάλαι σιδηραὶ θύραι τοῦ Φρουρίου, ἡ ἐκ συρματοπλέγματος περίφραξις τῆς μεγάλης ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Φρουρίου ὕδατοδεξαμενῆς, καθὼς καὶ ἡ σιδηρὰ θύρα καὶ τὰ γυγκλιδώματα τοῦ Πύργου τοῦ Μπουρτζίου.

Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν ἐτοποθετήθησαν δι' ἀσφάλειαν προσωρινῶς ἐντὸς τοῦ ἰσογείου τοῦ Πύργου τοῦ Μπουρτζίου, ὅσα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν περισυνελέγησαν, ἀρχιτεκτονικὰ κυρίως, λείψανα ἐκ τοῦ ὅλου χώρου τοῦ Φρουρίου.

Ἐπίσης μετεφέρθησαν εἰς Πύλον καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐντὸς τῆς ἀποθήκης τοῦ ἐκεῖ Φρουρίου ἅπαντα τὰ μὴ ἀναλώσιμα ὑλικά τοῦ ἔργου, ἥτοι μαδέρια, κοινὴ λευκὴ ξυλεῖα κλπ. καθὼς καὶ τὰ ἀπαραίτητα ἀγορασθέντα ἐργαλεῖα.

8. Μεθώνη - Σαπιέντζα (Ἔρευναι βοθοῦ)

Ἐπανελήφθησαν κατὰ μῆνα Αὐγούστου αἱ ἀπὸ τριετίας ἀρξάμεναι συστηματικαὶ ὑποβρύχιοι ἔρευναι ἀνιχνεύσεως τοῦ βοθοῦ περὶ τῆς Πυλιακῆς χερσονήσου, ἐντοπισθεῖσαι ἐφέτος εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τῶν βορειοανατολικῶν ἀκτῶν τῆς νήσου Σαπιέντζας καθὼς καὶ τοῦ ὄρμου τῆς Μεθώνης.

Αἱ ἔρευναι ἐτέλουν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἑλληνικῆς Ὀμοσπονδίας Ὑποβρυχίου Δραστηριότητος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ὑπὸ τὸν κ. Peter Throckmorton ὁμάδος ἐρευνῶν βοθοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πενσυλβανίας, διεξήχθησαν δὲ τῇ ἐποποιίᾳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἀσκηθείσης ὑπὸ τοῦ γράφοντος, τῇ βοηθείᾳ τοῦ φύλακος ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Ἀνδρουτσάκη.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐφετινῶν ἐρευνῶν ὑπῆρξαν σχετικῶς πενιχρά, περιορισθέντα κυριολεκτικῶς εἰς τὴν ἐπισήμανσιν τριῶν ναυαγίων πλοίων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τὰ ὅποια ἐκαθαρίσθησαν ἐν μέρει ὑπὸ τῆς καλυπτοῦσης ταῦτα ἰλύος, προσέτι δὲ ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐφωτογραφήθησαν. Συγχρόνως ἐγένοντο παρατηρήσεις ὑπὸ τοῦ κ. P. Throckmorton ἐπὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς μορφῆς τῶν φθορῶν καὶ ἀλλοιώσεων τὰς ὁποίας ταῦτα ὑπέστησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς, γνωστῆς χρονικῶς, παραμονῆς τῶν ὑπὸ τὸ ὕδωρ, μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἐν τῷ μέλλοντι πληρεστέραν κατὰ τὸ δυνατόν μελέτην ἐπὶ ὑπολειμμάτων ἀρχαίων ναυαγίων.

9. Λάμπαινα

Κατὰ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου καὶ ὑπὸ τὴν συνεχῆ παρακολούθησιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ βοθοῦ ἀρχαιολόγου κ. Ἡλ. Ἀνδρέου, διενεργήθη μικρᾶς ἐκτάσεως δοκιμαστικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τμήμα ἰδιοκτησίας Ἰωάννου Μιχαλοπούλου, ἐνθα κεραμοποιεῖον αὐτοῦ, κατόπιν πληροφοριῶν τῆς Ὑπηρεσίας περὶ τοῦ ὅτι εἰς τὸν χώρον τοῦτον καὶ μάλιστα ἀνατολικῶς τοῦ κεραμοποιείου, ἐνθα διενεργοῦνται ἐργασίαι ἀνορύξεως χώματος, ἀνευρίσκονται ἀνθρώπινα ὀστᾶ καὶ θραύσματα ἀγγείων. Γνωστὸν ἄλλωστε ἦτο εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν, ὅτι ὁ ἀνωτέρω ἰδιοκτήτης πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχε παραδώσει εἰς τὴν τοπικὴν συλλογὴν Καλαμάτας ἀρχαῖα τινα ἀγγεῖα προερχόμενα ἐκ τοῦ αὐτοῦ χώρου.

Πράγματι δέ, ἡ ὀλίγας ἡμέρας ἐνωρίτερον προηγηθεῖσα τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεῦνης κατόπτευσις τοῦ ἐδάφους, ἀπεκάλυψε νῦν καὶ ἐπιφανειακῶς τὴν ὑπαρξίν ὀλίγων μὲν προϊστορικῶν, περισσοτέρων δὲ μυκηναϊκῶν καὶ γεωμετρικῶν ὀστράκων.

Ὁ μετέπειτα ἐρευνηθεὶς οὗτος χώρος, ἐκτάσεως 270 τ.μ., σχήματος σχεδὸν τετραγώνου, πλευρᾶς 16.50 μ., ὀνομασθεὶς Τομεὺς Α., εὐρίσκεται ἀνατολικῶς τοῦ κεραμοποιείου καὶ τῆς διὰ μέσου τοῦ χωρίου διερχομένης ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἀπέχει περὶ τὰ 120 μέτρα. Εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ τομέως τούτου ἠνοίχθησαν κατ' ἀποστάσεις δέκα δοκιμαστικοὶ χάνδακες πλάτους μὲν 1.50 μ. ἐκάστη, μήκους δὲ ποικίλου, ἤτοι ἀπὸ 3 μέχρι 6 μ. ἐκάστη, συνολικοῦ ἐμβαδοῦ 60 τ.μ. βάθους δέ, ἐπίσης ποικίλου, λόγῳ κλίσεως τοῦ φυσικοῦ στερεοῦ ἐδάφους, κυμαινόμενου ἀπὸ 0,90 ἕως 2,35 μ.

Ἀτυχῶς ἡ ἀνασκαφικὴ αὕτη ἐρευνα οὐδὲν σχεδὸν περισσότερον τῶν ἤδη διὰ τῆς ἐπιφανειακῆς καὶ μόνον ἀνιχνεύσεως τοῦ ἐδάφους, γνωστῶν, ἀπέδωκεν. Οὕτω διεκρίθησαν τρία στρώματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τετραγμμένα, ἤτοι τὸ ἐπιφανειακὸν γεωμετρικόν, τὸ μυκηναϊκόν καὶ τὸ κατώτατον ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους κείμενον πρωτοελλαδικόν, περιέχοντα ἀπιθάνως ἐλάχιστα ὀστρακα ἐκ τῆς χαρακτηριζούσης ἐκάστην τῶν ἀνωτέρω ἐποχῶν ἀντιπροσωπευτικῆς κεραμικῆς. Οὐδὲν θεμέλιον κτίσματος ἀπεκαλύφθη, οὐδὲ εἰς δὲ ἐπίσης γεωμετρικὸς ἢ μυκηναϊκὸς τάφος. Ἐν τούτοις, εἰς βάθος 1.30 μ. ἐντὸς τῆς τάφου 3 καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ἀπεκαλύφθη τάφος κιβωτίοσχημος ἀποτελούμενος ἐξ ἀκανονίστων μεγάλων πλακῶν, κατακορύφως ἐμπεπηγμένων ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, καὶ καλυπτόμενος διὰ μεγάλων ἐπίσης ὁμοίων πλακῶν, συσσωρευμένων ὁμῶς, ἀτάκτως μᾶλλον, ἐπ' αὐτοῦ, ἢ μετὰ τινος τάξεως καὶ τέχνης ἐναποτεθειμένων. Αἱ διαστάσεις τοῦ τάφου ἔχουν ὡς ἀκολουθῶς: ἐξωτερικῶς μὲν $2.38 \times 0,78$ ἕως 0,93, ἐσωτερικῶς δὲ $1.80 \times 0,50$ μ.. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ τάφου οὐδὲν ἴχνος ὅσπου ἢ ἄλλου τινὸς ἀντικειμένου ἀνευρέθη· παραμένει δὲ ἄγνωστον εἴαν καὶ ποίας ἐποχῆς ταφὴν περιεῖχε, δεδομένου ὅτι ὁ μὲν τάφος ὡς ἐκ τῆς κατασκευῆς του ἀνήκει εἰς τὴν πρωτοελλαδικὴν ἐποχὴν, τὰ δὲ πέριξ αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐπίχρῳσιν ἀνευρεθέντα ὀλίγα ὀστρακα, εἶναι μυκηναϊκά. Πιθανὸν ἐν τούτοις εἶναι ὅτι ὁ τάφος, πρωτοελλαδικὸς ὢν, ἐσυλήθη ὑπὸ Μυκηναίων, τῶν πλακῶν ἐπικαλύψεως ἐπαναποθετηθεῖσιν, εὐλόγως, ἄνευ ἰδιαιτέρας προσοχῆς.

Ἐκ τῆς ὅλης ἐρεῦνης συνάγεται ὅτι εὐρισκόμεθα ἐνώπιον συνοικισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία

ἄρχεται μὲν τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς, φθάνει δὲ μέχρι καὶ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. Ἐνδεικτικὸν ἄλλωστε εἶναι πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ ὅτι τὸ ἔδαφος ἐνταῦθα εἶναι ἐλαφρῶς ὑπερυψωμένον, καθὼς καὶ ὅτι πλησιέστατα νοτιοδυτικῶς εὐρίσκεται ταπεινὸν ἐπίσης ὕψωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπεσημάνθησαν προϊστορικὰ ὀστρακα.

Σημειοῦμεν ἐπίσης ἐνταῦθα ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ κεραμοποιείου Ι. Μιχαλόπουλος παρέδωκεν ἡμῖν ἤδη τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς μικρὸν γεωμετρικὸν ἀμφορέα, τὸν ὁποῖον οὗτος ἀνεῦρε, κατὰ τὴν δὴλωσίν του, εἰς σημεῖον τοῦ ἤδη ἀνασκαφέντος χώρου καὶ τὸν ὁποῖον ὁμοῦ μετὰ τῶν εὐαρίθμων ὀστράκων τῆς ἀνασκαφῆς κατεθέσαμεν εἰς τὸ Μπενάκειον Μουσεῖον Καλαμάτας.

10. Διαβολίτσι

Κατὰ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου ἀπεκαλύφθη ὑπὸ συνεργείου ἐργατῶν τῶν ΣΕΚ, ἀπασχολουμένων εἰς τὴν διάνοξιν μεγάλου χάνδακος παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Διαβολιτσίου, μικρὸς ἐκεῖ μυκηναϊκὸς θαλαμοειδὴς τάφος. Ἀτυχῶς, λόγῳ μὴ ἐγκαίρου εἰδοποιήσεως τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν ὑπὸ τοῦ ὑπευθύνου τοῦ συνεργείου, ἐβράδυνεν ἡ διακοπὴ τοῦ ἔργου, συνεπῶς δὲ καὶ ἡ ἐπέμβασις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἡ ὁποία, ὅταν τὴν ἐπομένην ἀπὸ τῆς εἰδοποιήσεως τῆς ἐπελήφθη τοῦ ἔργου τῆς, δὲν εὗρεν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου εἰμὴ μόνον ὀρθογώνιον λακκοειδῆ ταφὴν, καὶ αὐτὴν ἡμικατεστραμμένην. Τὰ τοιχώματα τοῦ τάφου ἦσαν ἤδη πλήρως κατεστραμμένα. Οὕτω περιωρίσθη ἡ ἐρευνα εἰς τὸ νὰ ἐπισημάνῃ ὅστ' ἀνήκοντα εἰς ἓνα μόνον σκελετὸν περιβαλλόμενον ὑπὸ δύο ἢ τριῶν ἐπαλλήλων σειρῶν κοινῶν πλακοειδῶν λίθων τοποθετημένων κατὰ τὸν ἐκφορικὸν τρόπον μὲ κλίσιν πρὸς τὰ ἔσω, καθὼς καὶ εἰς τὸ νὰ περισυλλέξῃ τεμάχια θεραυσμένων ἀγγείων. Ταῦτα ὁμοῦ μετὰ τῶν εὐαρίθμων ἄλλων, τὰ ὁποῖα εἶχον τὴν προτεραιάν περισυλλεγῇ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν τοῦ συνεργείου, μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μπενάκειον Μουσεῖον Καλαμάτας. Ταῦτα χρονολογούμενα εἰς τὴν Ὑστεροελλαδικὴν III Β περίοδον περιλαμβάνουν μεταξὺ ἄλλων γραπτὴν ἀρτύτιαν καὶ δύο γραπτὰς ἐπίσης μικρὰς ὑψίποδας κύλικας.

11. Κόκλα

Παρὰ τὸ χωρίον Κόκλα Τριφυλίας ἀπεκαλύφθη, κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς νέας Ἑθνικῆς ὁδοῦ Κυπαρισσίας-Μελιγαλᾶ, μέγα καὶ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον ἐλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, τοῦ ὁποίου οἱ τάφοι εἶναι ἀπλοὶ λακκοειδεῖς κα-

λυπτόμενοι υπό άκανονίστων πλακών και πτωχοί εις κτερίσματα.

Κατά την έρευναν του άνωτέρω χώρου, διενεργηθείσαν τῇ επιβλέψει τῆς Έφορείας υπό του επιστημονικοῦ βοηθοῦ αρχαιολόγου κ. 'Ηλ. 'Ανδρέου, άπεκαλύφθη, πλὴν τοῦ άνωτέρω νεκροταφείου (Πί ν. 152β, 153α), άποθέτης περιέχων μέγα άριθμόν πρωτοελλαδικών και μεσοελλαδικών όστράκων (Πί ν. 153β, 154α-β), καθώς και εις έτέραν θέσιν μυκηναϊκά όστρακα και θραῦσμα ειδωλίου.

Περί τῶν εύρημάτων τῆς άνασκαφῆς, τὰ όποία κατετέθησαν εις τό Μουσείον του χωρίου Βασι-

λικόν Τριφυλίας, καθώς και περί τῶν πορισμάτων τῆς όλης έρεῦνης του χώρου, ό όποίος άπέχει περί τὰ 700 μ. άπό τῶν μυκηναϊκών θολωτῶν τάφων και του προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ Μάλθης, προετοιμάζεται ειδική λεπτομερῆς δημοσίευσις.

12. 'Αετός

Εις τό χωρίον 'Αετός Τριφυλίας έπεσημάνθη βυζαντινός ναΐσκος, έντός του όποίου διασφίζεται ίκανόν μέρος έκ τῶν τοιχογραφιῶν αὐτοῦ, άρίστης τέχνης (Πί ν. 154γ).

'Επίσης εις τό αὐτό χωρίον διεπιστώθη ή ύπαρξις κτίσματος ρωμαϊκῶν χρόνων.

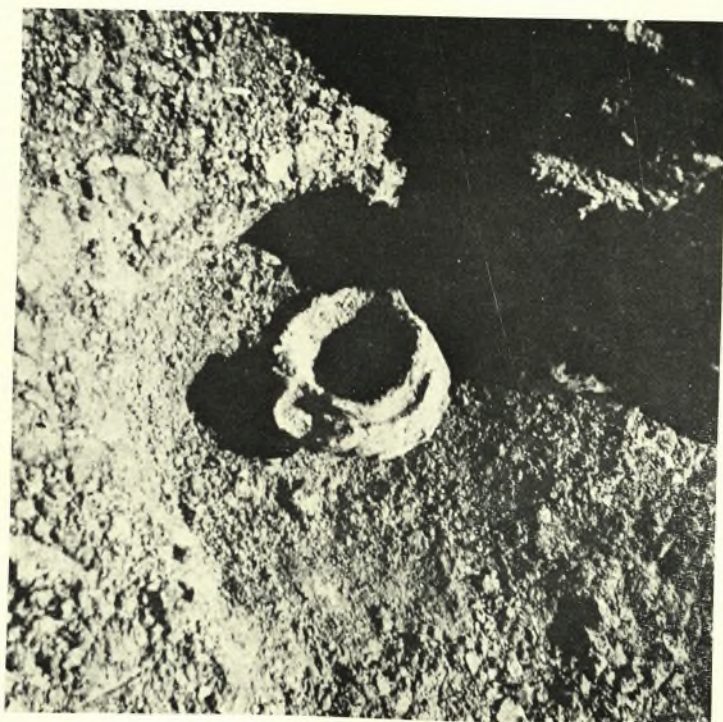
Γ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

★

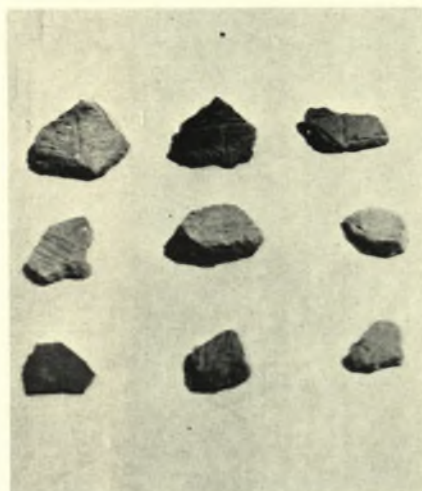
Μεσσηνία: α. Ἡ γέφυρα Μπουρτζίου Κάστρου Μεθώνης μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς,
β. Ρωμαϊκοὶ τάφοι Κόκλας Τριφυλίας

Γ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Μεσσηνία. Κόκλα Τριφυλίας: α. Ρωμαϊκοί τάφοι, β. Προϊστορικά αγγεία

Γ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Μεσσηνία. Τριφυλία: α. Έγχάρακτα ὄστρακα Κόκλας, β. Προϊστορικά ὄστρακα Κόκλας, γ. Τοιχογραφία ἀψίδος ἱεροῦ ἐκκλησιᾶς Ἄετοῦ

Γ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ